

Ніна Лозова*Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 161.2.81'374.26:069.44**ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ СЛОВНИКА РЕСТАВРАЦІЙНИХ
ТЕРМІНІВ**

Питання створення словника реставраційних термінів реставратори піднімають давно. Певною мірою цю нішу могли б заповнити словники мистецтвознавчі, але вони не відзначаються ні обсягом охоплення мистецтвознавчої тематики, ні обсягом самих словників.

Ширше представлені тлумачні та перекладні словники з книгарства й документознавства. Найцікавішим з них є, як нам видається, "Glossary of basic archival and library conservation terms" [6]. Видання "Російсько-українського практичного словника реставратора" [4] стало першим кроком до вирішення проблеми. Наступним є завдання створити тлумачний словник реставраційних термінів. Він ставить дещо іншу мету як щодо добору реєстру, так і щодо тлумачення.

Перш за все варто відзначити, що словник має бути не енциклопедичним, а суто лінгвістичним. Ідеться про синхронічний словник, у якому не будемо заглиблюватися в історію або енциклопедичне значення терміна (за визначенням Ахманової [1, с. 18]).

Тут постає проблема окреслення реєстру, що, можливо, пов'язано з обмеженням термінології. Основою реєстру будуть терміни на позначення того, чим займаються реставратори. Свою діяльність вони поділяють на дві галузі – реставрація рухомих і нерухомих пам'яток. Нерухомі – це насамперед архітектурні об'єкти.

Наше завдання – подати реставраційні терміни першого типу, тобто тих, що стосуються реставрації рухомих пам'яток.

Реставраційний процес складається з дослідження й реконструкції пам'ятки, практичних робіт щодо її збереження й консервації. Таким чином, ми маємо багато суміжних термінів із різних галузей знань, покликаних дослідити пам'ятку або створити умови для її збереження – передусім з біології (*боротьба з біопшкодженнями*), з хімії

* © Н. Лозова, 2005

(спектральні дослідження, визначення складу матеріалів твору), з фізики (рентгенівське обстеження). Безумовно, велике значення мають історія, географія (для атрибутування пам'ятки), археологія, а також мистецтвознавство, книгознавство тощо.

Інша проблема – визначення об'єкта дослідження. Це може бути пам'ятка живопису, графіки, твір з кераміки, тканини, скла, металу. Реєстр стає необмеженим, оскільки реставрувати можна майже все, що має коли не художню, так історичну цінність – ікону, картину, скульптуру, одяг, побутову річ тощо.

Звичайно, подавати слід лише ті терміни, що позначають об'єкти реставрації, види й жанри, манеру виконання твору, поширених в Україні (крім, можливо, найуживаніших мистецтвознавчих прийомів та об'єктів з інших регіонів світу).

Є ще одна проблема. Здавалося б, те, що зображено на картині, не є об'єктом словника. Та не все так однозначно. Одне з найцікавіших і найактуальніших завдань реставратора – реставрація ікони. Звідси постає питання: чи є сюжет ікони темою словника?

Можливо, доцільно не дублювати словники церковної лексики. Але цікаво було б запропонувати найпоширеніші іконографічні сюжети. Та подавши їх в основному корпусі словника, ми порушуємо принцип неенциклопедичності. Вихід, як нам видається, один – зробити додатки, де були б подані іконографічні сюжети з коротким описом дійових осіб та поз. Частково з цим завданням упорався разрахований на студентів “Короткий довідник з іконографії православних ікон” С. Папети [3], виданий усього в 100 примірниках.

Шати на іконах, безумовно, мають стати об'єктом словника. Але якщо з'являються додатки, то чи не варто винести й найпопулярніші міфологічні сюжети? І чи тоді не перетвориться словник на довідник?

Повністю позбавити реєстр назв об'єктів реставрації неможливо. Цілком прийнятним, на нашу думку, є введення до реєстру предметів, що найчастіше потрапляють до рук реставраторів. Це посуд, одяг, прикраси тощо.

Варто дати назви тканин, не використовуваних зараз. Що ж до предметів побуту, то перш за все йдеться про речі, які вийшли з ужитку, про етнографічні елементи, а також предмети церковного побуту, що підлягають реставрації.

“Російсько-український практичний словник реставратора” мав ширший реєстр через наявність у ньому нетермінологізованої,

загальномовної лексики. Це пояснює практичне спрямування словника – дати можливість правильно описувати реставраційні процеси й заповнювати реставраційну документацію. У цьому ж словнику необхідно дати значення певного терміна.

А втім, у реєстрі має бути представлена й певна кількість загальнонаукових термінів. Це, наприклад, **хронологія, реалія, методика, концепція** та ін.

Пропонуємо таку схему доцільної побудови реєстру словника (див. схему нижче).

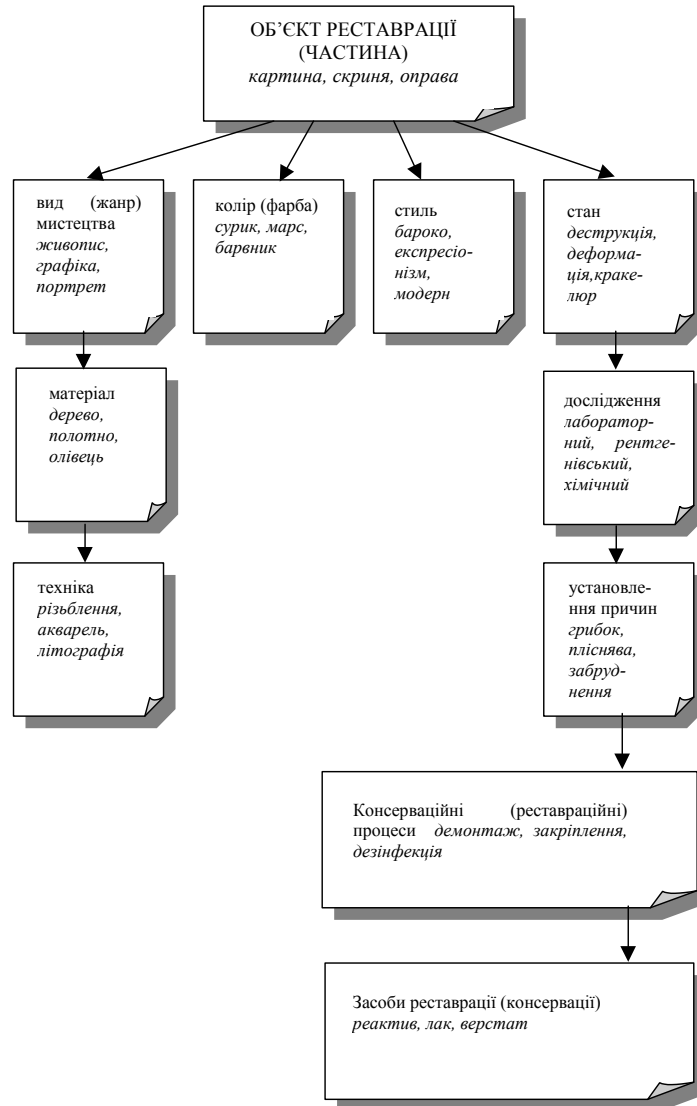
Складені терміни плануємо подавати двома способами. Якщо компонент такої сполуки не змінює свого значення в складі термінологічного фразеологізму, то словосполучення подається як ілюстрація до слова, що тлумачиться. Якщо ж значення змінюється, словосполучення вміщується в словнику на опорний член і тлумачиться окремо.

Проблеми виникають і щодо тлумачень, визначальних для галузі термінів. Так, у реставраційній справі світу сперечаються щодо основних завдань реставратора: *збереження* – це *консервація* чи *реставрація* твору? У більшості країн дійшли висновку про доцільність не *відновлювати твір* (особливо коли це проблематично з технічного, матеріального або історичного погляду), а *консервувати* його. Консервацією займається той-таки реставратор (“консерватор” у цьому значенні не вживається). Таким чином, виникає питання про тлумачення терміна *реставратор* – фахівець, який ... *консервує? реставрує?*... У деяких країнах усталився термін **консервація**, в інших – **реставрація**.

В. Цитович пропонує термін **автентифікація**, тобто приведення до стану автентичності [5, с. 58–59].

Неусталені й терміни **збереження** – **презервація**. Так, *консервація* – це презервація шляхом фізичного та хімічного оброблення засобами захисту [2, с. 8].

В. Цитович поділяє реставрацію на три етапи: 1) консервація; 2) розкриття; 3) доповнення. “Специфіка реставраційної діяльності полягає у безпосередньому *втручанні* [в матеріальну структуру пам’ятки] (*intervention*), – пише він. – В цьому – принципова відмінність *реставраційної консервації* від *превентивної* (музейної) *консервації* (*preventive conservation*) як іншої сфери професійної діяльності, що здійснює музейний хранитель” [5, с. 59].

Схема

Визначальними критеріями для термінів мають бути усталеність і сучасність. Коли ж ідеться про терміни реставраційні, то ці дві вимоги суперечать одна одній, оскільки найбільше підлягають змінам саме терміни, що стосуються *процесів* реставрації (як, урешті, й інших галузей знань, що розвиваються). Найусталенішими часто є терміни, що виникли багато століть тому й стосуються предметів, технік, видів мистецтва, які підлягають реставрації. Причому, зважаючи на винятковість, історичну та художню цінність реставрованого, ці терміни бувають рідковживані й не завжди засвоюються українською мовою (напр.: *мецо-тинто, секо, чинобресе*).

Словникова стаття матиме такий вигляд:

- 1) реєстрове слово (із вказівкою наголосу);
- 2) коротка граматична характеристика та деякі граматичні форми;
- 3) ремарки;
- 4) тлумачення терміна (за наявності кількох значень різні значення подаються під арабськими цифрами);
- 5) ілюстративний матеріал у вигляді словосполучень;
- 6) похідні одиниці.

Дієслівні пари, що не різняться префіксом, подаватимуться, як правило, в одній статті. Похідні з тим самим префіксом, що не потребують додаткового тлумачення, подаватимуться при вихідному слові. Відсилення даватимуться лише тоді, коли стаття, на яку відсилається слово, міститься на іншій сторінці.

При реєстровому слові плануємо подавати галузеві ремарки (до всіх термінів, крім загальнонаукових). Невідмінюваність іменників і незмінність прикметників – відносно поширене явище щодо розглядуваних термінів – вказується регулярно, так само, як і рід таких іменників.

Література

1. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966.
2. Нюкша Ю. Профессиональный терминологический словарь для реставраторов // Материалы IV международной конференции “Консервация памятников культуры в единстве и многообразии”. – С.-Пб., 2003.
3. Папета С. Короткий довідник з іконографії православних ікон. – К.: ДАКККіМ, 2003.
4. Російсько-український практичний словник реставратора. – К.: Рада, 2003.

5. Цитович В. Проблеми термінології сучасної наукової реставрації // Українські термінологічні словники з мистецтвознавства й етнології. Досвід складання, проблеми та перспективи підготовки. – Наук.-практ. конференція, присвячена 100-річчю від дня народження Миколи Федотовича Трохименка. – К.: АНТ, 1999.
6. Glossary of basic archival and library conservation terms / Ed. C.C. Nogueira.

*Лариса Мовчун, к. ф. н.**

Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 161.2.81'374

З ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СТВОРЕННЯ РИМАРІЇВ

Ще на початку 80-х років ХХ ст. лінгвісти спостерегли бум „лексикографічної параметризації мови”, що полягає в закріпленні результатів різноаспектних спостережень над мовою в словниковій формі [2, с. 6]. Увага мовознавців зосередилася, зокрема, й на мові поетичного жанру в цілому та на мові окремих поетів. На той час поетична мова деяких українських класиків була лексикографована („Лексика „Енеїди” І. П. Котляревського. Показчик слововживання” В. Ващенко, Ф. Медведєва та П. Петрової (1955), „Лексика п'єс та од І. Котляревського” А. Бурячка та ін. (1974), „Словник мови Шевченка” (1964)). У 1979 р. було видано „Словник українських рим” А. Бурячка та І. Гурина – першу подібну працю на теренах України.

Римарій – досить давній вид словника. Найперші з них були укладені китайськими мовознавцями ще до IV ст. Згодом словники рим стали традиційними. Це „Категорії звуків” Лі Дена, „Зібрання рим” Люй Цзина і найвідоміший словник, яким у зміненому вигляді користуються й нині, „Розрізання і рими” Лу Фаяня (601 р.). Історія європейських римаріїв почалася з XVI ст. після опублікування Пеллегріно Моретто римарія Данте й Петрарки (1528 р.). Упродовж кількох наступних років виходили у світ зібрання рим італійських поетів епохи Відродження Дж. Ланфранко та Б. ді Фалько. Тоді ж з'явилися перші спроби створення словника рим у Франції – „Dictionnaire des rymes françoises” Ж. Лефевра (1572 р.), що являв собою загальномовний римарій, на противагу

* © Л. Мовчун, 2005